

To drugo, zadnje, predsmrtno poglavje v zgodbi Kettejevega življenja, zajeto v sonetnih ciklih, ponazarja tisto trojnost, ki jo pesnik v svojih zapiskih prisoja zrelemu človeku: domišljijo, razum, spomin. Domiselni, možat, nadarjen: te lastnosti pripisujemo Dragotinu Ketteju, kadar govorimo o njegovi osebni podobi. Nadarjeno, možato, domiselno je Kette preoblikoval gradivo svojih mladih dni, ki mu jih je usoda že tako kmalu do malega preštel: takšno je njegovo delo. Pa bi ne bilo dovolj: zakaj priznati moramo, da je presnoval to nezajetno življenjsko gradivo v zaokroženo umetnino, in to njegovo domiselno snovanje razodeva takšno zavestno zbravnost, kakršno podeli življenje samo tistim, ki dozorevajo v somračnem znamenju prezgodnje smrti.

Ta radoživa in razgibana, vsestransko stopnjevana zavest oživlja nerazsežni doživljajski svet tega poeta v razsežno lirsko pokrajino, vso ožarjeno z nelomljeno svetlobo prebujene čustvenosti, še več: ta zavest, ki spreminja čutni nemir v čustveni zanos, prodira z bridko vedrino tudi v senčne predele te pokrajine — v predele podedovanega tradicionalizma.

Bojan
Štih

O Ketteju in Kosovelu

(list iz dnevnika, maj 1976).

Noč v Celju. Sedim v hotelski sobi, v eni izmed tistih sob, ki nimajo ne obličja in ne vsebine. Misel pa je v tistem minulem času, ko sem štiri leta delal v celjskem gledališču. Doba, ki mi je razkrila toliko pomenov in smisla v življenju in delu kot morebiti nobena druga. Berem Cankarjev članek o Ketteju iz leta 1900. Če bi danes tako pisal o svojem prijatelju pesnik, kot je pisal mladi Cankar o mladem in žal takrat že mrtvem Ketteju, bi sedanji čuvarji reda in miru v naši literaturi takoj spregovorili o kliki in izrekli kazen in prekletstvo. Istega leta je Cankar iznašel tudi oznako takega izreka: *literarna policija*. To je bilo v znamenitem *Literarnem pismu*, ki ga je Cankar objavil v Slovenki 15. septembra 1900. Kdo bi zdaj našteval vse naše literarne policaje od protestantske dobe do danes, ki so skrbeli in skrbijo za razumni literarni red v slovenski literaturi, zakaj »nepisan zakon veleva, da se je treba ozreti prej na desno in levo in celo za hrbet, predno se napiše besedo«. Žrtev literarne policije je bil Kosovel in žrtev je bil tudi Kette. Ta naša literarna policija, ki bi bilo o njej treba napisati debelo knjigo, a ta knjiga bi se morala imenovati *Zgodovina posebnih odlik našega poštenega slovstva*, je seveda izdelala v preteklih štirih desetletjih tako dognano metodo pisanja, upravljanja in zdaj tudi telefoniranja, da človek večkrat v resnici ne ve, ali ima opraviti s poštenimi humanisti ali pa z zvitimi policaji v literarni preobleki tradicije in klasičnosti. Morebiti je glede na predmet, ki o njem razmišljamo, oznaka literarna policija resda preostra, a kaj pomaga, ko pa je to opredelitev zapisal Ivan Cankar. In to v mladih letih. Ko berem Cankarjev plaidoyer za Ketteja, vem, da se moramo čimprej osvoboditi vseh oblik literarne policije,

zakaj tovrstno varnostno stražo lepih čednosti sestavljajo vsevedni ljudje. »In vsevedni ljudje so brutalni in hladni,« je zapisal v *Almanahovcih* Ivan Cankar. Kako neverjetno natančna in pravična je ta opredelitev, potrjuje naša literarna zgodovina, oziroma pričajo življenjepisi naših literarnih policajev, ki so s svojim racionalnim hladom vzgojne kritike povzročili neizmerno mnogo gorja v življenju upornih pesnikov našega slovstva.

Spodaj na cesti hrup nočnega prometa. Avtomobili, ki dovažajo na pol pijane goste v bar hotela in odvažajo povsem pijane obiskovalce na domove, kolikor jih ti sploh imajo. Morebiti bi želel v tej samotni noči spregovoriti besedo, gledati v oči človeku, ki ga ima rad, toda hotelske sobe zavrnejo vsako misel na zvestobo, na prijateljstvo, na ljubezen. Ostane le samota in čakanje na jutro. Na pot. Na iskanje . . .

Ali je res, da je s Kettejem »umrl največji talent, kar smo jih imeli od Prešerna pa do danes«, kot pravi Cankar v svojem eseju? Ciklus osmih sonetov *Moj Bog* to tudi potrjuje. Taka je Cankarjeva sodba. S tem da je Ivan Cankar povedal, kaj misli o Kettejevemu pesništvu, kako ga vrednoti, kako ga čuti in dojema, je preprečil, da bi sodbo izrekla literarna policija. Ta se v našem slovstvu uteleša v obliki jalovih kritikov, pozitivističnih in sholastičnih estotov, ki iščejo v umetnosti vzgojnih načel, čeprav je umetnost zanikanje priznanega, rušenje dokončnega. Treba je spoštovati Cankarjevo odločnost, s katero je izrekel svojo sodbo o pesniku, prijatelju soustvarjalcu moderne. (Naj povemo v oklepaju, da nihče tako rekoč ni ob Cankarjevi stoletnici omenil, da je vrhniški Sizif pripadal velikemu gibanju v naši literaturi, ki ga imenujem moderna, in da tudi Cankarjevo delo ne bi bilo takšno, kakršno je, če ne bi bilo Dragotina Ketteja, Josipa Murna-Aleksandrova in Otona Župančiča. Če ne bi bilo »klike«, ki se je imenovala slovenska moderna . . .)

Jutro v hotelski sobi dočakam v predrzni veselosti, ko berem v *Le Mondu* z dne 5. maja 1976 besede sončnega kralja Ludvika XIV., namenjene gvinejskemu princu Aniabi: »Dragi princ Aniaba, tedaj naj vam rečem, da ni več razlik med vami, črnimi in nami, belimi . . .« Kdaj je to bilo? Pravijo in pišejo, da je to bilo v drugi polovici sedemnajstega stoletja. Nič hudega, saj vemo, da sodobni politiki ne berejo zgodovine in da je zgodovina učiteljica samo za porednega Janezka . . .

Smeh je na obrazu in jutro na cesti; na sivih stenah pa se riše ljubljeni obraz, ki s svojimi otroško dobrimi očmi in zaupljivim pogledom vabi k srečni misli . . .

Večer v Solkanu. Pot po vipavski dolini me vedno navda z veseljem in radostjo. Kmalu za Razdrtim, ko se cesta ostro spusti proti vipavskim vinogradom in senožetim, na drugi ali tretji serpentinu pod prelazom, je košenina, kjer se vedno ustavim, kadar me pot vodi proti Krasu ali v Vipavo ali pa proti italškemu nebu. Leta 1943 sem bil prvič na tej ravnici, odkoder se odpira pogled po Vipavski dolini in na Kras. Od tistega prvega jesenskega srečanja s košenino pod prelazom se tu vedno ustavim vsaj za hip. In včasih je misel v vojnih dneh, včasih pri pokrajini in včasih pri osebnih doživetjih. Od tam, z višine pod skalnatim Nanosom, se oko razgleduje po vipavski dolini in po kraških planjavah:

O kako lep je tvoj obraz,
tvoja žalostna duša je v njem,
ti si kakor sestra žalosti,
ki se v lepoti izraža ljudem.

Tudi zdaj se, na poti v Solkanu, ustavim. Samo za trenutek. Poldne je. Komajda je minila potresna groza, ki je v Karniji pred dnevi spremenila življenje v smrt, Kosovelova smrt. Spet konec, ki je nerazumljiv, kot je nerazumljivo življenje samo. Ali je ljubezen beg pred koncem? Laura, Beatričica, Julija . . .

Nate pomislim sredi ljudi,
na tvoj žalostni, lepi obraz,
od tebe je lepa vsa dolina,
od tebe ljubim ves Kras, ves Kras.

Potresna slika, strah, negotovost in iskanje jutrišnjega dne; jaz pa na tej čudni, tradicionalni in zvesti poti, tokrat k Cankarjevemu in Povšetovemu Martinu Kačurju, na poti k pogumu in vztrajnosti »delovnih ljudi« Primorskega dramskega gledališča, na tej čudni poti, ko se kažejo Pregljeva znamenja na nebu, ki se dviga nad tolminskimi puntarji, na poti, ki je ta pomladni dan pot osebne samote, odpovedi in poraza, na tej poti se spet ustavim za hip, da bi pomislil na lepi obraz, ki sem ga nekoč, ne tako daleč v minulem času, prav tu nad Krasom in nad Vipavsko dolino gledal in miloval in mu na tej košenini pripovedoval o Krasu, o Kosovelu, o njegovi revoluciji in njegovi poeziji in se je ljubljeni obraz približal mojemu, da bi med naju šepet pomešal Kosovelovo govorico z govorico Federica Garcia Lorca in z dekliskimi sanjami v Domu Bernarde Albe . . .

Ko se spuščamo proti dolini, mislim na smrt Ulrike Meinhof in na Kosovelovo radikalno revolucijo, kakršno nam razodevajo Integrali. Kdo ve, kakšna je bila zadnja misel nesrečne Ulrike, ki je izgubila razsodnost v svetu nerazsodnosti.

Ali je krivo zrcalo,
če imaš kljukast nos.
Slava Heineju!
Poglej se v sferično zrcalo,
da se spoznaš!
Nacionalizem je laž.
Kostanji za vodo šumijo,
k starinarjem je prišla jesen.
Njih trgovine so polne starin.
Cin, cin.
Obesi se na klin.
Rdeča krizantema.
Jesenski grob . . .
beli grob.
Ivan Cankar,

Tako Kosovel v pesmi Sferično zrcalo. Med Cankarjevo in Kosovelovo smrtjo ni minilo niti desetletje, a je res, da je med Integrali in Podobami

iz sanj čas stoletnih dogodkov, pomenov in spominov. Več kot štiri desetletja so ležali Integrali skriti in neznani. Več kot štiri desetletja smo imeli v rokah to našo veliko dediščino in veliko poezijo in nismo se mogli odločiti, kaj bi z njima. V vseh nas je literarna policija, v vsakem našem dejanju se skriva policijska skrb, da bi bil naš narod zdrav in da bi bila naša umetnost čista, humana in etično vzvišena. In zaradi naše notranje duhovno policijske usmerjenosti so prišli Integrali na svetlo, ko je naša moderna poezija po drugi svetovni vojni sama še enkrat Kosovela odkrila in pri tem šla še korak dalje.

V solkanski dvorani Primorskega dramskega gledališča poslušam Kačurjeve besede, v bližnji cerkvi pejejo nabožne pesmi in molijo, naj Bog obvaruje to ljudstvo pred ujмами potresa. Kako se glasi pesem Izmučeni? Z razpela nas gleda On.

Molimo:
Oče naš . . .
Posvečeno.

Kačurjeve besede odmevajo v prazni dvorani, zakaj strah je zadržal ljudi v bližini njihovih dragih in tudi v bližini njihovega imetja. Kadar se nam zazdi, da je nad nami zaječal strop dvorane, se beseda v grlu igralcev zakrknje in misel v glavah poslušalcev okameni. Ko mine prisluh strahu, se spet pojavi v zavesti spoznanje o Kačurjevem upor. Uporu idealista. Ali je zgodovina, kolikor je je sploh kaj, res delo nesrečnih idealistov?

Noč je temna in sence samotnih obiskovalcev se porazgube. V šotorih po solkanskih in novogoriških zelenicah gorijo lučke. Slišati je otroški jok. Nad Sabotinom leži grozljivo temno in tiho nebo. Takega so nekoč videli tolminski puntarji. Ko se vračam po vipavski dolini proti mestu pod Gradom, se mi zdi, da v tej dolini nocoj nihče ne spi. A ko oko na podnanoških serpentinah zasluti ljubljeno košenino pod visokim hribom, se v spominu zbudijo Kosovelovi verzi:

Veter, veter se igra
s tabo, s tabo, ljubica,
veter je med nama
in midva sva sama.

Polnoč je že zdavnaj minila, ko se znajdem na ulicah Ljubljane, kamor je v Kosovelovih časih prišel sod s slaniki, ki so jih vprašali po političnem prepričanju. Pravim, da je to bilo v Kosovelovih časih . . .

Čakanje na konec sveta na skali nad jezerom. Bedno smešna zgodba. Nekdo je razširil glas, da se bliža konec sveta, ki ga bodo preživeli le tisti, ki se bodo v trenutku katastrofe znašli na visokem hribu in bodo imeli pri sebi čoln ali ladjico, s kakršno se je nekoč že rešil Noe. Če bi vsi tisti, ki so verjeli tej zgodbi, bili bralci slovenskih pesnikov in pisateljev, bi naše tiskarne komajda zmogle vse naloženo jim delo! In ker je tistih, ki bero literaturo, zelo malo med nami, je zato večkrat več tistih, ki so na visokih hribih čakali na konec sveta s svojimi ladjicami, v katerih so bile culice s hrano za nekaj dni in pa tranzistorji, ko da bo slovenski radio oddajal tudi še po koncu sveta svoja predavanja in popevke . . .

Noč je minila brez sna. Misel na izgubo ljubljenega obraza ne pusti, da bi se oči zaprle in bi spanec mrak pregnal bolečino.

Ze delam jo tri dni, tri noči
pri mojem srcu zdravja ni,
ah, kakor da vidim, se mi zdi,
pred sabo črno krsto tu,
vse svoje želje, vse nade na dnu,
vse svoje srečne dni . . .

Zaprem Kettejevo knjigo verzov in se odpravim v hladnem jutru na skalo nad jezerom. Na poti izza bukev in smrek pogledujejo preplašeni, neprespani obrazi; na ravnici sedla med dvema skalama zagledam nekaj čolnov. Na vzhodu se dviga v nebo oranžna barva, na zahodu izginja za gorami temno modra. Nasmehnem se v tem jutru tej naši alpski mornarici in njenim zbeganim mornarjem v kvedrovcih. V mislih pa blagrujem sodobno znanstveno vzgojo naše populacije, ki se je v dveh desetletjih z nenasitno pogoltnostjo polastila vseh uporabnih tehničnih predmetov, pri tem pa povsem izgublja svojo zavest odločanja, ponos časti in čut odgovornosti, ko se je njenih ušes dotaknila govornica o bližnjem koncu sveta. Ki bo tudi konec uporabljanja tehničnih predmetov . . .

Spodaj pod menoj so zelene obale, ob katerih je hodil Cankar, mediteral Oton Župančič, pesnikoval Kette, slikal Jama in je ob njih razmišljevala vrsta slovenskih znanstvenikov, ki so leta 1918 ustanovili za nekaj kratkih let resnično slovensko in evropsko univerzo. Nekdanja velika doba učenih, nadarjenih in bojevitih ljudi. Generacija, ki je ustanovila moderno. Doba impresionistov, Novih akordov, Naših zapiskov. Po veliki družbi protestantov, po Zoisovem krogu evropskih prosvetlencev, po Prešernovi, Čopovi in Smoletovi romantični skupini, ki je naši besedi odprla pot v evropsko in svetovno literaturo, spet tedaj veliko kolektivno gibanje za duhovni in kulturni prerod našega ljudstva in njegove nacionalne in socialne biti. Čas boja proti tradicionalni slovenski utilitaristični povprečnosti, ki se ji je Kette uprl v pesmi Morituri:

Tako kot v oni strašni, pozni uri
v slovenski tudi je literaturi . . .
Brez grl jih mnogo je, brez glav nič manj.
Bežim pred vami, slavni morituri,
ker, kaj je treba tožnih vzdihovanj,
čemu je treba brezkoristnih sanj?

Cankarjev, Kettejev in Kosovelov čas nekdam; tu pred mojimi očmi pa našemljeni sodobni alpskoslovenski Argonavti, ki bi radi s svojimi čolni prelisičili Hudiča in Boga. Zaman med njimi iščem Fausta in zaman se oko ozira po Don Juanu. Umaknem se v samoto in gledam, kako se pelje po nebu pomladno sonce.

Ob Cankarju, ko smo ga slavili, nismo le pozabili, da je bil *predvsem umetnik*, pozabili smo tudi na moderno in pozabili smo na Ketteja. Kosovelova usoda in Kettejeva usoda sta značilni za naš čas. Se pravi: pozaba

Kettejeve stoletnice in usoda Kosovelove literarne zapuščine. Kako pa bo z Župančičevo stoletnico januarja 1978? Kaj bomo takrat pozabili in katerim pesmim se bomo takrat izognili? Vprašujem se v tem jutru Argonavtov, kako naj živi to dobro ljudstvo v nebesih pod Triglavom s svojimi pesniki? Kaj mu danes pomeni s svojo čisto ljubezensko liriko in ironijo Kette in kaj naj pomeni Kosovel s svojo uporniško in anarhistično kritiko tisti naši sodobni populaciji, ki zida hiše in hišice, kupčuje, upravlja, se vozi v avtomobilih eden po eden in doživlja veliki svet na štantih Gorice, Celovca, Trsta in Beljaka. In se kaj malo meni za Župančičevo vprašanje:

O, kaj bo z vami, vi mejniki štirje,
Celovec, Maribor, Gorica, Trst? . . .

No, si rečem, vsaj glede Maribora smo lahko mirni, saj imajo tam ob Dravi že univerzo, pa letališče in celo izložbo »Moden-Müller« iz Nemškega Gradca. In ko zdaj vprašujemo o usodi Kettejeve in Kosovelove poezije v naših časih, moramo ugotoviti, da smo v vseh samoupravnih sporazumih in zakonih poskrbeli zato, da bi dobil delovni človek topel obrok hrane med delom, a da nimamo ničesar, kar bi nas kot družbo in narod zavezovalo, kako bi delovnemu človeku ponudili tudi duhovno »hrano« pred delom, po delu in med delom. Ta nakup duhovne hrane smo izročili zakonom tržišča in zato sta ostala tudi Kette in Kosovel zunaj družbe in pred durmi, ki odpirajo pot v sodobne slovenske domačije . . .

Poldne je že in ni še prišel konec sveta. Odpravim se v dolino in na pošti plačam račune, ki so mi jih poslali upniki . . .

Večer ob reki. Sonce bo kmalu zašlo. Tu zraven mene teče lena barsjanska reka, ki v sebi nima ne poguma in ne barve. Ob taki reki se pač ne more naseliti Loreley, na njenih bregovih ni moč najti Marmaide. Iz njenih hudobnih tolmunov kvečjemu pride povodni mož in ugrabi lepo Urško in zgine z njo proti sotočju Save in Donave, proti turškim deželam. Ko gledam umazano zeleno barvo vode, pomislim, kaj naj bi pomenila sodobnemu gledalcu duhovita igra Jeana Giraudoux'a Ondine ali Rusalka, kakor bi rekli z domačim imenom. Očarljiva poetična igra o vilah, gledališču, vitezh in o lepoticah, ki žive v globinah rečnih in jezerskih voda. Spomnim se Kettejevih verzov:

Tiha in nema
se vije krog mesta
in ga objema
kot ljubica zvesta.
Zadnja luč sije
še tam izmed vej,
Krka se vije
počasi naprej . . .

Subtilni pesnik nežne pokrajine in ogrožene ljubezni. Toda, o groza, namesto da bi videl Loreley, zagledam sestre Lizl, Gretl in Mariandl Jodlberger. Na prsih imajo pripete Cankarjeve značke, v rokah pa besedilo Hlapca Jerneja. Gledam s strahom v očeh te tri korifeje. To žensko kohorto

po Cankarju imenovane literarne policije, ki s tolikšno skrbjo in strastjo preiskuje našo literaturo od skrivnostnega in erotičnega šepeta Črtomira in Bogomile dalje. Te tri sestre so visokih postav, ploskih prsih in štirioglatih zadnjic, stojijo na okorno debelih nogah, zelenooke so in mislim, da imajo mrenico med prsti na rokah. In zdaj tu, ob obali mrtve reke, te tri Antirusalke doživljajo višek svoje zemske in družbene sreče ob stoletnici pesnika, saj so pravkar spoznale vsega skupaj tri ali štiri gesla, na silo pobrana iz tridesetih knjig Ivana Cankarja, iz tridesetih knjig velikega življenja in velikega dela. In zdaj bodo po vsej deželi razširile svojo profesorsko razlago pesnika Hiše Marije Pomočnice in Podob iz sanj.

Usmiljenje! Usmiljenje!
Gospod profesor,
razumete življenje?

Kdo bo zdaj odgovoril na gornje Kosovelovo vprašanje? Novi pesniki, ki bodo z naravo svojega dela, s svojo svobodoljubnostjo to, kar sta bila Kette in Kosovel v svojem času? Pesnik cikla Na molu San Carlo in pesnik Integralov in vsi tisti, ki so bili pred njima in bodo za njima resnični pesniki, so prav zategadelj pesniki človekovih stisk in navad, pesniki človeških hrepenenj in iskanj, pesniki pekla in nebes, ki jih nosimo v srcih in dušah, sodniki družbe in sodniki vsega, kar človeka odvrča od njegovega naravnega bistva. Kdor pa vstopi v nepoetični establishment, umre kot pesnik, kritik in pisatelj. Duhovna smrt, ki pa je bolj strašna in bolj nepreklicna kot telesni konec v bolezni, v bolečini in obupu. Kdor duhovno umre, ker je pač zapustil pesniško svobodo, postane simbol in znak molka in nasilja, ki ju bosta zgodovina in prihodnost obsodili kot dejanje proti pesniški fantaziji, proti pesniškemu uporju in prometejski zvestobi, kot dejanje, v katerem se uresničuje tista institucionalna sila v kulturni strukturi, ki se po Cankarjevih besedah imenuje literarna policija. Kette in Kosovel pa sta ostala zvesta sebi, poeziji, soljudem in fantaziji. Zato živeti z njima, se reče: brati in doživljati njuno poezijo, pomeni: osvobojevati samega sebe in vsega tistega jalovega, zoprnega in neplodnega, ki je v nas in ki je del naše intimne literarne straže...

Nebo so zasedli temni, debeli oblaki. Vzdignil se je veter in na gladini vode so se pokazali drobnji, preplašeni valovi. Bliski z juga in s severa so odkrivali svinčeno težo nebesnega svoda, na katerem so umrle zvezde južnega in severnega firmamenta. Sestre Lizl, Maridl, Gretl Jodlberger so pospravile v usnje vezane izvode Hlapca Jerneja v potovalko, odprle so dežnike in odhitele po Velikem stradonu v neznanu. Ko jih ne bi več nikdar srečal in videl, a kaj ko...

Obstal sem kljub dežju ob reki. Prišle so Rusalke, nežna dekliška bitja, in so posedle po obrežju reke. Njihov šepet je bil pravzaprav glasba, kakor da bi prišla izpod peresa Clauda Debussyja. Videl sem jih. Razločno. One pa so me gledale z Giraudouxovimi očmi in ob spremljavi Dvořakovih akordov. Trenutek čiste samote med bliskom, grmenjem, dežjem in vetrom v vejah obrečnih vrh. Nenadoma pa mi je blisk pokazal podobo steze pod drevesi, po kateri prihaja ljubljeno bitje. Mili obraz lepote in hudomušna rdeča pentlja v pšeničnih laseh.

Staro srečo si mi dala,
ko si me ljubó pogledala,
in ko si belo rôko dala,
vse si, ljuba, s tem povedala.

Na mostu čez reko postojim. In vem, da sta Kosovoel in Kette velika pesnika in čarovnika ljubezni.

Potem je prišla noč, ki je bila noč spominov na umrle pesnike, na živo poezijo in na izgubljeno ljubezen . . .

Ivan
Mrak

Blagor premagancev

himnična tragedija v dveh stopnjevanjih z epilogom (ZAKLJUČNI DEL SLOVENSKE TETRALOGIJE)

OSEBE:

Julijana
Dr. Cimermann
Valentin
Mati
Lipe
Dr. Herzl
Leonhard
Vojak Egon
Sadar
Gestapovca

PRVO STOPNJEVANJE

(Soba)

JULIJANA: Gospod doktor — in kaj vi?

CIMERMANN: Jaz?

JULIJANA: Ni ležal dva dni na parah? Ga nismo hoteli jutri pokopati? In zdaj? Ne hodi, ne govori?

CIMERMANN: Se ni bolezen razvijala natanko tako — — —

JULIJANA: In jutri bi bil moj brat živ pokopan?

CIMERMANN: Nisem ugotovil klinične smrti? Mlad človek, da bi od mrtvih vstajal? Je še kje kaj trdnega pod soncem, če podvomimo o točnosti znanstvenih dognanj?

JULIJANA: Ko so ga tovariši nezavestnega prinesli domov, mar niste ugotovili popolnega živčnega zloma? Ni v jutro zatem bojda izdihnil? Niste mrtvaškega lista podpisali?